

УДК 37.013.42

СИСТЕМА РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ПІДГОТОВКИ ВИПУСКНИКІВ ІНТЕРНАТНОГО ТИПУ ДО САМОСТІЙНОГО ЖИТТЯ

Краснова Наталія Павлівна,
м.Луганськ

У даній статті наданий аналіз поняття «система» у педагогічній, соціально-педагогічній діяльності; розкриваються ознаки системи роботи соціального педагога інтернатного закладу, а також характеризуються компоненти соціально-педагогічної системи з підготовки випускників школи-інтернату до самостійного життя, а саме: мета, завдання, об'єкт, суб'єкт, зміст, форми та методи; характеризуються концептуальні засади системи.

Ключові слова: педагогічна система, соціально-педагогічна система, ознаки системи роботи соціального педагога інтернатного закладу, компоненти системи, концептуальні засади системи.

Об'єктивні суспільно-політичні обставини призводять до збільшення кількості дітей, які перебувають на утриманні держави. Причиною тому є нестабільність сімейних стосунків, що призводить до розлучень; народжуваність позашлюбних дітей; смертність осіб середнього віку, які мали дітей; надзвичайні ситуації; відмова від дітей.

Останнім часом сталися кризові зміни в структурі сімейних стосунків, оскільки батьки не в змозі забезпечити не лише соціально прийнятний, але й фізіологічний рівень життя. Кинуті діти – це результат розпаду сімейних стосунків. Соціальне сирітство набирає все більших масштабів. Цьому значною мірою сприяє відсутність в країні соціально-психологічно-економічної підтримки дезадаптованих батьків, які приймають рішення про відмову від дітей.

З метою захисту інтересів дітей-сиріт і дітей, які не мають належного батьківського піклування у державі існують різні типи інтернатних закладів. Найголовніші соціально-педагогічні функції цих закладів становлять діаду – формування інтелектуального потенціалу для оновлення суспільства з метою просування його гуманістичних засад, що визначають здатність цивілізації до власного відтворення, розвитку і життя.

Діти, які перебувають у таких закладах, переживають психологічні та емоційні деривації, вони відірвані від реального життя, перебуваючи в певній соціальній ізоляції. По суті всі вихованці дитячих будинків та шкіл-інтернатів перенесли психологічну травму, яка може мати первинні і вторинні наслідки для розвитку особистості. Почасти вони перебувають у стані особливої соціально-педагогічної занедбаності, мають сформований комплекс покинутої, а отже, нікому не потрібної дитини. Це стає підґрунтям для виникнення почуття меншовартості [7].

Умови суспільного виховання, імітація сімейного життя, відсутність природних зв'язків ставе рольовою поведінки, недостат-

ні емоційно-особистісні зв'язки породжують соціальний інфантилізм, комунікативні проблеми у дітей.

За таких умов школи-інтернати мають виконувати не лише освітньо-виховні функції, а й сприяти нормальній соціалізації особистості, її повноцінному розвитку, забезпечувати правову й психологічну захищеність вихованців та випускників. Значну роль у цьому відіграє соціальний педагог, професійна діяльність якого набуває цілеспрямованого характеру.

Все вищесказане обумовило вибір теми нашої статті, метою якої є – проаналізувати поняття «система» у соціально-педагогічній діяльності та розкрити структурні компоненти системи роботи соціального педагога з підготовки випускників інтернатного типу до самостійного життя.

Особливостями розвитку дітей-сиріт присвятили свої дослідження І. Дубровіна, М. Лисина, Н. Толстих, Л. Шипіцина; різні аспекти соціального сирітства розглядали Л. Байбородова, Л. Оліференко, Є. Рибінський, Т. Шульга; питання, пов'язані з процесом адаптації дітей-сиріт знайшли своє відображення у працях Б. Куган (соціально-трудова адаптація), І. Горчакова (підготовка до сімейного життя), Л. Кочкина (підготовка до життєвого й професійного самовизначення). Однак, проблема створення системи роботи соціального педагога з підготовки випускників шкіл-інтернатів до самостійного життя не є досить вивченою.

У сучасній філософській науці система – це цілісність, частини якої (компоненти і підсистеми) настільки об'єднані між собою, що стосовно зовнішнього виступають як щось єдине, і це створює основу автономності системи, яка є відносно самостійною щодо існування і поведінки в навколишньому світі [6].

Система – це ціле, створене з частин і елементів цілеспрямованої діяльності і таке, що володіє новими властивостями, які відсутні в елементах і частинах, що його утворюють, а також це об'єктивна частина всесвіту, що включає схожі і сумлінні елементи, що утворюють особливе ціле, яке взаємодіє із зовнішнім середовищем [5].

Н. Кузьміна вважає, що система – безліч взаємопов'язаних елементів, створюючих стійку єдність та цілісність, що володіє інтегральними властивостями та закономірностями [4].

Тобто система має свої особливості, які проявляються в аналізі діяльності у специфічній предметній галузі.

Структура системи – це сукупність істотних зв'язків між компонентами системи. Навколишнє середовище її – цілеспрямована, певна множина компонентів, які не є компонентами системи, але вони впливають на неї, або зумовлені нею. Функціонує система завдяки взаємодії компонентів, реалізації внутрішніх зв'язків і її зовнішніх відносин з навколишнім середовищем.

Основним у системі є визначення сукупності ознак і їх опис, що виступають критеріями її життєдіяльності. До базових властивостей системи можна віднести: наявність структури (ця властивість заснована на об'єктивному законі організації – законі самозбереження); управління (існує набір суб'єктів); залежність властивостей її складових компонентів (система може володіти властивостями, не притаманними їй компонентами і може не мати властивостей своїх компонентів) [2].

До основних ознак системи відносяться:

- наявність сукупних компонентів, кожен з яких є мінімальною неповторною одиницею у межах даної системи. Кожен компонент системи виконує лише властиву саме йому функцію, яка може бути реалізована за умови його взаємозв'язку з іншими компонентами, тобто визначити компонент системи означає виокремити його структуру, спосіб зв'язку його складових елементів;
- наявність певних зв'язків та відношень між компонентами (взаємодії цих компонентів у системі визначає її структурну побудову). Життєдіяльність системи, її функціонування, властивості обумовлені не стільки окремими компонентами, скільки властивостями структури;
- наявність певного рівня цілісності, тобто наявність інтеграційних якостей, властивостей, що виникають внаслідок взаємодії її компонентів;
- наявність загальної структури, яка об'єднує всі компоненти системи; повнота комплексності компонентів, узгодженість всіх функцій;
- наявність зв'язків з іншими системами;
- специфічною ознакою системи є її ціліспрямованість [8].

До ознак соціально-педагогічної системи можна віднести:

1. Будь-яка система складається з компонентів, які безпосередньо утворюють ціле. Визначення компонентів явища, що вивчаються, відбувається з урахуванням їх «місця» в цілісності. Взаємодія компонентів цілого обумовлює наявність нових «системних» якостей, які не властиві компонентом, а є результатом їх інтеграції.

2. Уявлення про цілісність системи конкретизується через поняття зв'язку. Система – це не просто сукупність компонентів, а їх цілісна множина, що з'єднується системоутворюючими зв'язками. Завдяки останнім комплекс компонентів перетворюється на органічне ціле коли всі компоненти пов'язані між собою і зміна одного з них веде до зміни всіх інших.

3. Сукупність зв'язків зумовлює поняття структури і організації системи, що відображають її будову і внутрішню форму, комплекс специфічних відносин між компонентами цілого.

4. Ієрархічна побудова системи (впорядкована послідовність компонентів і рівнів їх взаємозв'язку) визначається різноманітним компонентів та системних зв'язків. Ієрархія виявляється в тому, що кожен компонент системи є об'єктом дії не одного, безпосередньо пов'язаного з ним компонента, а всім.

5. Способом регулювання системи як багаторівневої ієрархії виступає процес управління, для якого характерними є різні форми і способи зв'язку, які забезпечують системі оптимальне функціонування і розвиток. Функціонування – джерело й спосіб життєдіяльності системи. Саме у процесі функціонування виникають передумови для переходу системи на вищий рівень її вдосконалення. Виконуючи своє призначення компоненти системи сприяють досягненню, перш за все, специфічних частково-системних цілей. Останні ж, у свою чергу, є засобом досягнення загальної мети.

6. Наявність управління сприяє необхідному пошуку і формуванню системоутворюючого компонента, який об'єднує множини в єдине ціле. Під системоутворюючими чинниками розуміють всі явища, сили, речі, зв'язки й стосунки, які призводять до утворення системи. Системоутворюючим чинником може бути результат функціонування системи, регулярні та іррегулярні сили, сьогодення або майбутнє. З точки зору управління соціально-педагогічними системами об'єднуючим компонентом у єдине ціле виступає мета, яка вимагає засобів і дій з її реалізації. Дії системи, її елементів із застосуванням певних засобів для досягнення мети є засобом життєдіяльності системи [1].

Педагогічна система у закладах інтернатного типу міцно асоціюється з педагогічно організованим мікросередовищем, і, навпаки, соціально-педагогічна система функціонує і педагогічно неорганізованому зовнішньому соціальному середовищі, таким чином соціально-педагогічну систему можна назвати соціалізуючою системою.

Соціально-педагогічна система впливає на процес формування особистості не стільки як педагогічний фактор, а як соціально-психологічний феномен, під котрим розуміється комплекс міжособистісних відносин, психологічних впливів і взаємовпливів, психологічних впливів і взаємодій, спілкування, тобто система соціального становлення особи. Доцільно наголосити на «взаємодії», але не окремих факторів чи компонентів системи, а на взаємодії окремих інфраструктур, які в середині мають систему соціалізуючого впливу: ціле покладання (цілі, завдання, функції), зміст, технології (засоби, форми, методи), форми управління. Внутрішня єдність всіх аспектів соціалізуючої системи створює умови для формування у вихованців та випускників інтернатних закладів життєвої позиції, стилю життя.

Необхідність системного підходу до виховання випливає з того, що особистість людини формується й розвивається в результаті впливу багатьох чисельних факторів об'єктивних і суб'єктивних, природних і суспільних, внутрішніх і зовнішніх, залежних і незалежних від волі та свідомості людей, діючих стихійно або узгоджено з певною метою.

Соціально-педагогічна робота з підготовки випускників закладів інтернатного типу до самостійного життя спрямована на створення умов соціалізації, всебічного розвитку особистості, задоволення її культурних і духовних потреб чи відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності людини.

Загальними принципами соціально-педагогічної системи можуть стати:

- відповідність потребам (орієнтування змісту, форм та методів роботи на задоволення потреби випускників шкіл-інтернату у набутті певних знань і навичок);
- комплексність (налагодження співпраці з іншими інституціями, у тому числі за місцем повернення дитини);
- реалістичність (планування реалістичних заходів, виконання посильних завдань);
- спрямованість на розвиток власної активності (робота у напрямку позитивної позиції особистості щодо власної спроможності вирішувати проблеми у самостійному житті);
- практичність (акцентування уваги на тому, як і де можна використувати отримані знання та вміння).

Компонентами соціально-педагогічної системи з підготовки випускників інтернатного типу до самостійного життя є: мета, об'єкт, суб'єкт, зміст, організаційні форми та методи.

Метою такої системи є підготовка випускників школи-інтернату до самостійного життя.

Виходячи з мети можна визначити комплекс завдань, а саме:

1. Сформуванню у вихованців інтернату уявлення про людину як про цілісну біосоціальну систему, що існує за законами суспільства.
2. Роз'яснити випускникам школи-інтернату сутність і зміст соціальних відносин.
3. Сформуванню культури, адекватну соціальним нормам поведінки засобами впровадження перспективних технологій.

Об'єктом соціально-педагогічної системи виступають випускники школи-інтернату.

До основних характеристик юнацького віку можна віднести: природно-культурні (завершення гармонізації всіх систем організму, стабілізація всіх життєвих сил); соціально-культурні (адаптація до соціальних ролей і стосунків дорослих, оволодіння знаннями, уміннями і нормами, необхідними для виконання соціальних ролей); соціально-психологічні (знаходження почуття ідентичності та індивідуальності, здібності до інтимної психологічної близькості, самоствердження через самореалізацію з особами різної статі й відповідності соціальним ролям, що виконуються) [3].

Таким чином, представник юнацького віку – це особа, яка перебуває на стадії завершення психічного, фізичного, соціального формування, і саме через це потребує підтримки, яка б сприяла

позитивному формуванню особи.

Відмінною рисою сьогоднішнього молодого покоління і, зокрема, випускників інтернату, виявляється відсутність ціннісних соціальних орієнтирів. Руйнування традиційних норм соціалізації, яка на сьогодні характеризується соціальною невизначеністю життєвого шляху, з одного боку, збільшило особисту відповідальність молодих людей за своє життя, поставити їх перед необхідністю вибору, а з іншого – розкрило неготовність багатьох з них включитися у нові суспільні відносини. Вибір життєвого шляху молодої людини став визначатися не здібностями та інтересами, а конкретними обставинами.

Суб'єктом, як наступним компонентом системи соціально-педагогічної роботи з підготовки випускників інтернатного закладу до самостійного життя, виступають адміністрація школи-інтернату, педагогічний колектив, соціальний педагог. Кожен із суб'єктів має певні обов'язки відносно організації й цілісного функціонування системи.

Зміст означеної системи включає основні напрями формування готовності випускників інтернатних закладів до самостійного життя та діяльності:

- розвиток індивідуальності та становлення ідентичності, вироблення індивідуальної життєвої стратегії, надання можливостей і умов для самопізнання;
- оволодіння структурою діяльності та профорієнтаційна підготовка, що представляють собою формування навичок постановки цілей, вибору засобів їх досягнення, планування, оцінка результатів; формування уявлень про майбутню професію, надання допомоги в професійному самовизначенні; формування стійких інтересів до праці, уявлень про необхідність праці в житті людини, виховання працездатності;
- адаптованість до сімейного життя, тобто формування потреби у створенні сім'ї, розуміння сімейних відносин, розвиток комунікативних навичок для встановлення міжособистісних відносин, позитивне ставлення до навколишнього світу.

До умов підготовки вихованців шкіл-інтернатів до самостійного життя можна віднести:

- створення розвиваючого середовища і адаптативної системи освіти;
- корекційно-розвиваючу роботу (інтелектуальні та когнітив-

но-емоційні процеси, формування навичок спілкування), яка включає й соціальну адаптацію;

- надання досвіду самостійного проживання після закінчення інтернатного закладу.

Форми і методи системи. Лише за умови поєднання індивідуальної та групової форм система буде повноцінно функціонувати. При індивідуальній формі можна використовувати методи спостереження, бесіди, консультування; групова – включає міні-лекції, наради, тренінги, тестування, практикуми.

Означені форми та методи системи роботи соціального педагога з підготовки випускників інтернатного типу до самостійного життя спрямовані на:

- зняття психологічної напруженості вихованців перед виходом із інтернатного закладу;
- формування навичок самостійного та відповідального прийняття рішень; орієнтація на вірний вибір професії з урахуванням здібностей, інтересів юнака та дівчини та потреб регіону;
- усвідомлення випускниками школи-інтернату юридичних норм щодо соціального захисту власних прав;
- вирішення питань комунікації, налагодження контактів з іншими людьми, виходу з конфліктних ситуацій; оволодіння навичками самообслуговування, побутового забезпечення життєдіяльності.

Для визначення ефективності системи роботи соціального педагога з підготовки випускників інтернатного типу до самостійного життя можуть бути використані наступні критерії:

- адаптованість випускників інтернатних закладів до сімейного життя;
- підготовка до обрання майбутньої професії; готовність до повсякденного життя.

Таким чином, система роботи соціального педагога з підготовки випускників інтернатного типу до самостійного життя має наступні концептуальні засади: при її розробці треба спиратися на системний підхід; цілісні властивості системи утворюються лише в результаті взаємодії визначених елементів; соціально-педагогічна робота виступає в формі виваженого підбору компонентів; форми і методи підбираються за принципами адекватності, доцільності, гуманності, наступності, а тому повинні діяти інтегративно й нерозривно.

Література та джерела

1. Воспитательная система школы: аспект моделирования: Учеб.-метод. пособие / Авт.-сост. Л. Байбородова. – Псков, 1994. – 213 с.
2. Воспитательная система школы: проблемы управления / Под ред. В. Караковского. – М.: Октябрь, 1997. – 245 с.
3. Зотова О. Некоторые аспекты социально-психологической адаптации личности / О. Зотова // Психологические механизмы регуляции социального поведения. – М.: Наука, 1989. – 335 с.
4. Кузьмина Н. Методы системного педагогического исследования / Н. Кузьмина. – Л.: ЛГУ, 1982. – 132 с.
5. Новикова Л. Теория и практика воспитательных систем / Лариса Новикова. – М.: Владос, 1994. – 148 с.
6. Порьгин Б. Основы социально-психологической теории / Борис Порьгин. – М.: Мысль, 1971. – 351 с.
7. Сорочинська В. Організація роботи соціального педагога: Навч. посіб. / В. Сорочинська. – К.: Кондор, 2010. – 198 с.
8. Степанов Е. Создание системы воспитания: формы, методы и приемы / Евгений Степанов // Директор школы. – 2000. – № 2. – С. 16-20

В данній статтє дан анализ поняття «система» в педагогической, социально-педагогической деятельности; раскрываются признаки системы работы социального педагога интернатного типа, а также характеризуются компоненты социально-педагогической системы по подготовке выпускников школы-интерната к самостоятельной жизни, а именно: цель, задачи, объект, субъект, содержание, формы и методы; характеризуются концептуальные положения системы.

Ключевые слова: педагогическая система, социально-педагогическая система, признаки системы работы социального педагога интернатного учреждения, компоненты системы, концептуальные положения системы.

The author of the article has analysed the concept of "system" in the pedagogical, socio-pedagogical activity; revealed signs of the system of the social teacher work in the boarding school type, characterized the components of socio-pedagogical system in the preparing of boarding-school graduates for independent life, namely: objective, tasks, object, subject, content, forms and methods; conceptual provisions of the system have been characterized.

Key words: pedagogical, social-pedagogical system, signs of the system of social education in the boarding school, the components of the system, the conceptual position of the system.